

NOTE DE LECTURĂ

Maria-Elena Osiceanu, *Personalitate și personaj. Particularități ale interacțiunii dinamice*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, 434 p.

Autoarea lucrării pe care o vom prezenta în continuare, doamna Maria-Elena Osiceanu este doctor în psihologie, diplomele fiind obținute la Paris și București, este conferențiar universitar la Departamentul pentru Pregătirea Personalului Didactic al Universității Tehnice de Construcții din București, dar și cercetător asociat la Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”, al Academiei Române.

Tema principală a lucrării, referitoare la sistemul complex al personalității, este o temă de larg interes în literatura de specialitate, mai ales din perspectiva raportului dintre latent și manifest, adică a relației de continuitate logică a două noțiuni principale – personalitatea și personajul. Spunem că este vorba de un larg interes, deoarece aplicabilitatea cercetărilor este vastă, cuprinzând domeniile social, profesional, familial.

Motivul pentru care autoarea a investigat acest raport în lucrare este relația dinamică dintre personalitate și personaj, relație de condiționare reciprocă, în care fiecare din termeni poate deveni premisă, condiție și rezultat pentru celălalt. Tocmai de aceea, chiar din titlu, se vorbește de *interacțiunea dinamică*, cu referire la proces, la jocul bilateral, de condiționare reciprocă dintre cele două variabile. Conceptul de interacțiune dinamică sugerează și importanța studierii individului (personalității) și a contextului social, acestea fiind considerate fenomene multidimensionale, care devin părți componente ale procesului interacțional persoană-situație.

Lucrarea doamnei Maria-Elena Osiceanu, lucrare de mare complexitate, cuprinde două părți principale, una în care sunt surprinse aspectele general-teoretice ale relației complexe dintre personalitate și personaj și una în care sunt prezentate aspectele metodologice ale cercetării experimentale ale acestei relații. Intenția declarată a autoarei este cea de a identifica acele trăsături de personalitate care se pot constitui în pârghii pentru adoptarea valorilor sociale, etice și morale, în contextul schimbărilor politice, sociale sau economice. Pomind de la această intenție, demersul teoretico-metodologic s-a axat pe raporturile ce se stabilesc între persoană și personaj, raporturi ce ar putea avea drept consecință fie limitarea manifestării acestor trăsături ale personalității, fie inadap-tarea socială.

Prima parte a lucrării, cea în care sunt surprinse aspectele general-metodologice, cuprinde patru capitole consistente și foarte bine documentate. În primul dintre aceste capitole este realizată, mai întâi, o trecere în revistă a diferitelor abordări și definiții ale personalității, fiind amintiți principalii personologi care au avut contribuții importante la studiul acestui sistem complex, care este personalitatea: J.C. Filloux, R. Linton, H. Mead,

Th. Milton. De asemenea, nu sunt uitați nici autorii români care au avut contribuții importante în personologia românească: V. Pavelcu, C. Rădulescu-Motru, M. Ralea, P. Popescu-Neveanu, M. Golu, Tinca Crețu.

Autoarea apreciază că poate ajunge la stabilirea unui posibil model al personalității și al tulburărilor acesteia, prin integrarea diverselor abordări teoretice în conceptul de personalitate: abordarea psihologică-psihanalitică (interpretativă și explicativă), abordarea psihopatologică (fenomenologică și descriptivă) și abordarea bio-psiho-sociologică. Ca o continuare firească a unui demers științific ce vizează personalitatea, autoarea surprinde cu rigoare științifică abordările antropologice, artistice și psihanalitice ale conceptului de mască și a celui de persona. În finalul acestui prim capitol este descris personajul, sub diferite aspecte: ca definiție, clasificare, sub aspect evolutiv-formativ, ca modalități de exprimare, dar mai ales, din perspectiva relației dialectice cu persoana, relație ce presupune o condiționare reciprocă; relațiile care pot exista sunt cele de armonie, comunicare sau consonanță.

Un loc aparte, ca importanță îl ocupă modalitățile de exprimare a personajului, pe care autoarea le prezintă pornind de la modelul lui Jean Maisonneuve: personajul ca rol social („ceea ce trebuie să fim”), personajul ca ideal („ceea ce vrem să fim”), personajul ca mască („aparența”), personajul ca refugiu. Toate aceste modalități de exprimare sunt repere importante în delimitarea raportului normal-patologic, în privința relațiilor interpersonale și a integrării sociale.

În cel de al doilea capitol al primei părți, autoarea realizează o plasare a personalității în contextul social, accentul fiind pus pe abordările specifice psihologiei sociale. Astfel, problematica ce vizează relația individ-societate cuprinde aspecte cum ar fi: sistemul rolurilor și al statuturilor sociale, imaginea de sine și identitatea personală, precum și relațiile interumane. În continuare sunt prezentate relațiile sociale care pot fi puternic influențate de relațiile interpersonale, având în vedere că relația dintre individ și societate este un continuu proces de adaptare, așa cum foarte bine precizează și autoarea acestei lucrări complexe. Un factor important al calității relațiilor interpersonale este percepția interpersonală, sau mai bine spus, corectitudinea percepției celuilalt, lucru ce a fost subliniat chiar de G. Allport în *Structura și dezvoltarea personalității*. Raportul dintre corectitudine și eroare în percepția interpersonală a fost prezentat și cercetat în psihologia socială sub diferite relații dintre mecanismele și procesele psihice ce au fost explicate prin teorii celebre, cum ar fi: teoria atribuirii, teoria congruenței cognitive sau a echilibrului cognitiv, teoria disonanței cognitive. În ciuda existenței a numeroase opinii privind raportul dintre corectitudinea sau eroarea percepției celuilalt, există un oarecare consens, în privința preferințelor indivizilor sociali, și anume aceea că aceștia preferă armonia, stabilitatea, echilibrul, concordanța și similitudinea. Argumentul pentru studierea relațiilor interpersonale este prezentat sintetic de autoare astfel: „Relațiile interpersonale reprezintă cadrul, contextul de formare și cristalizare treptată a trăsăturilor personalității, care sunt relațiile interumane interiorizate. Din acest punct de vedere, relațiile interpersonale nu constituie doar conținutul personalității, ci și esența ei.” (p. 133) Evident că nu se poate vorbi doar de o relație unidirecționată, ci de una bidirecționată, în care nu doar personalitatea este influențată de relațiile interpersonale, dar și aceasta, de asemenea, își lasă amprenta asupra relațiilor interumane.

Un concept central în psihologia socială este și cel de grup social, mai ales prin prisma interacțiunii dintre personalitatea individuală și de grup și cea a liderului. Dar, de o importanță aparte, mai ales pentru cercetarea întreprinsă de autoare și prezentată în a doua parte a lucrării, este conceptul de grup mic, ca entitate psihosociologică. Pentru a stabili cadrul teoretic al demersului experimental, autoarea face o trecere în revistă atât a teoriilor clasice referitoare la grupul mic (curentul dinamic sau lewinian, psihodrama, teoria jocului de rol, psihanaliza) cât și la cele moderne (curentul interacționist, modelele structuraliste, teoriile psihanalitice moderne).

Capitolul 3 al primei părți este unul cu accente psihanalitice din perspectiva mecanismelor psihice implicate în dinamica relației personalitate-personaj, între apărare și adaptare. Astfel, este descrisă mai întâi, dimensiunea intrapsihică a mecanismelor de apărare (din perspectiva scopului și mijloacelor de realizare, dar și al raportului normal-patologic al acestor mecanisme) și apoi procesul de coping (tipuri, modele, raport coping-personalitate), pentru ca, mai apoi, să fie prezentată relația mecanisme de apărare-procese de coping, ca termeni ce descriu răspunsurile inconștiente și conștiente ale Eului în fața unor pericole interne sau externe, relație de poate presupune opoziție, suprapuneri parțiale sau convergență. Acest capitol se încheie cu descrierea formelor socializate ale mecanismelor de apărare și a celor de apărare transpersonală.

Mecanismele de apărare socială, care apar ca reacție la amenințări ale mediului social și care pot afecta integritatea fizică și/sau valoarea socială a individului, pot avea mai multe forme: mecanisme de apărare interpersonale (orientate împotriva agresivității venite din partea celorlalți) și mecanisme de apărare ale Eului, în grup (este vorba de reacții ale grupului ca întreg, reacții ce sunt exprimate de toți membrii săi și pot fi considerate mecanisme interne de apărare grupală). Pornind de la premisa posibilității de a explica un ansamblu de fenomene interindividuale și de grup, prin reacții de apărare, autoarea apreciază că teoria mecanismelor de apărare poate contribui la rezolvarea unor probleme contemporane, deoarece această teorie vizează probleme și sentimente securitate-insecuritate și de valorizare-devalorizare.

Prima parte a lucrării se încheie cu un capitol ce abordează limita normal-patologic a personalității și personajului. După o prezentare generală a conceptului de normalitate psihică, accentul fiind pus pe conceptele de personalitate și personaj, autoarea realizează o trecere în revistă a interacțiunilor dintre cele două dimensiuni și a „entităților psihice” rezultate din aceste interacțiuni, și anume: personalitatea introvertită, personalitatea accentuată, personalitatea instabilă emoțional (personalitatea borderline), personalitatea „ca și cum”, personalitatea falsă, personalitatea narcisică, personalitatea multiplă, personalitatea convertită, toate aceste entități fiind prezentate din perspectiva etiologiei, simptomatologiei, precum și sub cea a consecințelor la nivel individual și social.

Cercetarea experimentală, prezentată în partea a doua a lucrării, a vizat relația dintre personalitate și personaj, capitol ce include principalele aspecte metodologice: design-ul cercetării, prezentarea instrumentelor psihologice, iar în final, rezultatele și concluziile cercetării. Studiul s-a axat, mai ales, pe acele teorii psihodinamice ale personalității care se centrează pe dimensiunea intrapsihică a personalității umane

(vizând relația personalitate-personaj, ca rezultat al interacțiunii dintre cele trei instanțe: Sine, Eu și Supraeu) sau pe dimensiunea interpersonală (care vizează fundamentul formării personalității și anume, contextul social și cultural).

Pornind de la obiectivele teoretice, deja atinse în prima parte a lucrării, a stabilit și obiectivele practice ale cercetării. Obiectivele teoretice s-au concentrat în următoarele direcții: 1. personalitatea și personajul sunt într-o relație dinamică, de condiționare reciprocă; 2. structurile și configurațiile particulare de personalitate se conturează la limita dintre personalitate și personaj sub influența individualului și/sau a socialului, ca rezultat al interacțiunii dintre procesele psihodinamice apărute la interferența dintre conștient și inconștient; 3. studierea relației dintre *eu* și imaginea de sine și mecanismele de apărare, și a proceselor de coping.

Obiectivele teoretice, având un caracter prospectiv, s-au concentrat pe următoarele aspecte: 1. identificarea trăsăturilor de personalitate care facilitează adaptarea la situații diverse, inedite; 2. descrierea situațiilor în care personalitatea împiedică manifestarea personajului, și invers, afirmarea unor trăsături de personalitate poate fi împiedicată de personaj; 3. stabilirea mecanismelor psihologice care activează trăsăturile de personalitate cu rol adaptativ; 4. identificarea posibilității de a gestiona, ameliora relația personalitate-personaj prin intervenție la nivel individual sau social; 5. stabilirea modalităților de diminuare a decalajului sau discordanțelor dintre personalitate și personaj.

Aceste ipoteze de cercetare au putut fi verificate prin instrumente psihodiagnostice ce au acoperit trei axe principale de studiu al modelului tridimensional: individ-grup, conștient-inconștient, normal-patologic. În plus, instrumentele psihodiagnostice folosite de autoare în cercetarea de față, oferă posibilitatea unor analize și interpretări finale asupra celor patru tipuri de personalitate descrise de Mielu Zlate: tipul de personalitate unitar și armonios dezvoltat, tipul instabil, tipul dedublat și tipul accentuat, înscriindu-se prin trăsăturile psihologice abordate, pe una din cele două dimensiuni fundamentale de explorare a psihicului uman: dimensiunea intrapsihică și dimensiunea interpersonală.

Trebuie să precizăm că demersul experimental a beneficiat de un ansamblu complex de metode de analiză, prelucrare și interpretare a datelor. În vederea verificării ipotezelor cercetării, autoarea folosește opt probe psihologice, aplicate pe cele trei eșantioane, un grup experimental și două de control: Chestionarul Berkeley, Chestionarul Schmieschek, Chestionarul Philip-Berger (S-A), Chestionarul de Personalitate Eysenck (E.P.Q.), Chestionarul de Evaluare Interpersonală Bales, Testul "Moralitate și ipocrizie în relațiile interumane" ("M-I"), Testul Profile of Mood State (POMS) (Profilul Stărilor Psihice), Testul Szondi.

În finalul lucrării sunt prezentate concluziile cercetării, după ce au fost prezentate, minuțios, rezultatele prelucrărilor statistice. În primul rând, trebuie menționat că toate ipotezele de la care s-a plecat în cercetare au fost confirmate. Principalele idei care se desprind din interpretările calitative ale datelor obținute prin prelucrările statistice sunt următoarele: – complexe intrapsihice și complexe de inferioritate influențează în sens negativ stilul expresiv al personalității și personajului, – un personaj adecvat, cu finalitate adaptativă și o atitudine favorabilă față de sine se conturează atunci când există o imagine corectă de sine, cu privire la posibilitățile de exprimare în relațiile interpersonale, – imaginea de sine și posibilitățile de exprimare a

individului în relațiile interpersonale sunt influențate în sens negativ de prezența unor stări psihoafective, cum ar fi: anxietatea, tensiunea psihică, depresia, furia, emoția, oboseala excesivă; – indivizii extravertiți au mai frecvent o imagine de sine pozitivă, iar introvertiții sunt mai frecvent dominați de conflicte intrapsihice și complexe de inferioritate; – structurarea imaginilor de sine ideală și imaginară, precum și modul de configurare a personajului sunt influențate de accentuarea unor trăsături; – activarea mecanismelor simulării/disimulării, ca premise ale apariției și evoluției personajului, este determinată de specificități intrapsihice sau interpersonale, iar unele trăsături de personalitate ce descriu personajul (sinceritatea, ipocrizia) în raport de propria persoană sau de sistemul social, pot avea valențe diferite, uneori chiar contradictorii; – instrumentele psihologice (chestionare sau teste) au fost, de asemenea, foarte utile pentru obținerea unor informații valoroase referitoare la relația individ-grup. Astfel, s-a constatat că subiecții cu o personalitate stabilă, armonios dezvoltată structurează un personaj cu un caracter adaptativ. O structurare coerentă a trăsăturilor de personalitate la nivelul imaginii de sine reală și ideală determină o organizare adecvată a personajului social. De asemenea, suprapunerea între Eul real și cel ideal, face ca personajul să exprime în mod adecvat personalitatea autentică a unui individ.

În capitolul final al lucrării sunt amintite și recomandări în scop ameliorativ, recomandări ce decurg din cercetarea întreprinsă. Astfel, dinamica relației personalitate-personaj poate fi gestionată corect prin metode și tehnici de intervenție la nivel individual (intrapsihic) și/sau social (interpersonal). Printre aceste metode și tehnici sunt amintite: ”metoda grupului autoanalitic competent”, psihodrama, tehnica sociometrică. Diminuarea decalajelor dintre personalitate și personaj, în vederea unor manifestări situaționale autentice, se poate realiza prin încurajarea cunoașterii obiective de sine, prin aprecieri corecte ale celorlalți, adică, ar trebui diminuat caracterul distorsionat al personajului.

Concluzia finală, pe care autoarea o surprinde, atât prin raportările la capitolele teoretice, cât și la cele aplicative, este aceea că ”personalitatea și personajul sunt doi termeni ai unei relații dinamice, de condiționare reciprocă, fiecare din termeni devenind premisă, condiție și rezultat pentru celălalt termen” (p. 408).

Apreciem că lucrarea doamnei Maria-Elena Osiceanu, este o lucrare importantă în personologie, deoarece prezintă raportul personalitate-personaj într-o abordare complexă, bine documentată și bine organizată din perspectiva abordării experimentale. Numeroasele avantaje ale acestei lucrări o recomandă pentru domeniul psihologiei personalității, al psihologiei sociale, al psihoterapiei și consilierii, ca reper teoretic și metodologic pentru studii, cercetări, dar și pentru intervenții psihologice.

Gabriela Florența Popescu